

Paulus

<i>Beste lezer</i> — VOORWOORD	3
<i>Kunstexplosie</i> — EVENEMENTEN	4
<i>Koorgestoelte</i> — PATRIMONIUM	6
<i>Erasmus en Abraham</i> — TENTOONSTELLING	10
<i>Gearrangeerd</i> — PATRIMONIUM	14
<i>Hoog bezoek</i> — KUNSTGESCHIEDENIS	19
<i>Compleet interieur</i> — TENTOONSTELLING	24
<i>Zoete avonden</i> — EVENEMENTEN	28
<i>Blauwe vlekjes</i> — TOERISME	30
<i>Colofon</i>	32

Voorpagina: De Toorn van Christus, P.P. RUBENS hangt al meer dan tweehonderd jaar in het Musée des Beaux-Arts van Lyon. Op 3 augustus 1794 werd het uit de Sint-Pauluskerk ontvreemd op instructie van het Franse revolutionaire bestuur.

BESTE LEZER

Niet alleen de vogels, maar ook Sint-Paulus legt een ei in mei. Een gigantisch ei. Met het hoogkoor als epicentrum en kloppend hart van de kerk-in-restauratie, bieden wij u enkele exclusieve expo-pareltjes.

Topwerken van Abraham Janssens en Erasmus Quellin vervangen de 'Geseling' van Rubens en de 'Kruisdraging' van Van Dyck. Op de trappen van het hoofdaltaar krijgen ze het gezelschap van een uniek portret van Michael Ophovius, dankjewel 's Hertogenbosch.

Als je je dan, in extase door al dat moois vervolgens omdraait, word je van je sokken geblazen door een levensgrote kopie op doek van de ons ontnomen 'Toorn van Christus' van ons aller P.P.R.

Het houdt niet op. In de schatkamer loopt een kleine tentoonstelling over interieurschilderijen, met onder meer een bijzonder werk van Johann Peter Neef, dankjewel anonieme West-Vlaamse liefhebber van kerkelijke kunst.

Als kers op de taart, kun je in 't Schooltje de restauratie van onze derde Cornelis De Vos aanschouwen, met Maria en de Heilige Dominicus in een hoofdrol. Dat kan pas nadat de toegang, na de werken in de pandgang, wordt vrijgegeven¹. De eerste nocturne op 21 mei heeft dit werk als onderwerp, daarna volgen er nog drie andere.

Een overvloed aan cultuur dus en dat in een kerk die

voor de helft in de stellingen staat, want je kan voortaan het schip enkel door een raam vanuit de lange gang bekijken.

Van de ingang aan de Veemarkt tot het koor zit je inderdaad in een lange koker waarin aan de hand van vijf panelen de geschiedenis van onze kerk geschetst wordt; halverwege kan je via dat raam even controleren of de aannemer vaart maakt met de restauratie.

Natuurlijk zijn er nog vaste waarden die niet in het web van stellingen verstrikt zijn. Via de crypte kan je elke dag, om 15u, de archeologische site bezoeken en ook onze calvarietuin blijft open, hoewel een aantal profeten en heiligen letterlijk ingepakt zijn.

Je leest er alles over en nog veel meer in deze speciale editie van Paullus, extra verwennerij dankzij de inzet, het opzoekwerk en de schrijverij van een kleine maar supergemotiveerde ploeg.

Vanaf 2 mei staan de Sint-Paulusvrienden opnieuw paraat om u al dat moois te tonen en te duiden. De zomer kan niet meer stuk.

Veel leesplezier,

Guido Meeussen
hoofdredacteur

¹ volg onze wekelijkse gratis nieuwsbrief voor updates toegankelijkheid:
<https://www.sintpaulusantwerpen.be/schrijf-je-op-onze-nieuwsbrief/>

Klein maar groot

KUNSTEXPLOSIE

Tijdens een preek van de dominicanen vallen de paradoxen vaak uit de hemel. Onlangs leerden ze ons 'oxymoron', een stijlfiguur die twee tegenstrijdige begrippen bevat. Vanaf 2 mei hebben we er zo een: een gigantisch aanbod op een kleine oppervlakte.

Tijdens de tweede fase van de restauratie wordt het hoogkoor vanaf mei het kloppend hart van Sint-Paulus. Rond en onder dat epicentrum draaien enkele belangrijke satellieten: de Calvarietuin, de Lange Gang en zijn kortere vertakking naar 't Schooltje, de schatkamer, de crypte en de archeologische site. We belichten wat je allemaal kunt beleven op onze 750-jarige site in deze speciale editie van *Paullus*, ter gelegenheid van de opening van ons toeristisch seizoen 2026.

Vanaf zaterdag 2 mei wandel je naar gewoonte binnen langs de poort op de hoek van Veemarkt en Zwartzustersstraat. Vergeet je Museumpas niet! Een aantal beelden in de Calvarietuin zijn tegen onverwacht vallende brokstukken beschermd, maar jij kan veilig en zonder helm de engelenbrug bewandelen.

In de kerk ziet het er een beetje anders uit dan gewoonlijk, mis deze unieke kans niet om te bewonderen wat de stad Antwerpen, architecten Steenmeijer en aannemer Monument-Goedleven getoverd hebben. Gedurende fase 2 van de restauratie kunnen wij de Sint-Pauluskerk dankzij hun ingrepen laten stralen met een prachtig aanbod.

Lange Gang

Je start in de Lange Gang die van de ingang naar het

hoogkoor loopt. Vijf infopanelen geven je basisinfo over de geschiedenis en de belangrijkste kunstwerken van de site. Voor wie onderweg even wil rusten – het is echt wel een lange gang – hebben we een zithoek gepland. Op een kijkpunt kun je door vensters vaststellen dat er echt wel wordt gewerkt op de werf. Op de splitsing kun je kiezen, wegwijzers helpen je daarbij. Rechtdoor loop je naar het hoogkoor, dat kun je al vanaf zaterdag 2 mei.

De aannemer van de restauratiewerken doet zijn best om de Kruiswegkapel, de kloostergang - of pandgang - en 't Schooltje zo snel als mogelijk ¹ toegankelijk te maken via een korte gang, een aftakking van de Lange Gang. De korte gang ken je al van verleden jaar, hij is wat langer geworden intussen, zodat hij mooi aansluit op de Lange Gang, kun je nog volgen?

Wanneer je de Lange Gang verlaat, word je ondergedompeld in het licht dat uitbundig de hoge gotische ramen van het koor doordrenkt. Het koorgestoelte met de wapenschilden van de sponsors en het imposante barokke hoofdaltaar uit 1670 springen als eerste in je oog en duidelijk herkenbare Sint-Paulusvrienden wandelen rond om je indien gewenst te vertellen over de geschiedenis van de kerk en alles wat er te zien is. Walter heeft zich verdiept in de heraldiek van het hoogkoor en vertelt je erover in een artikel in deze *Paullus*.

Oog in oog

Verleden jaar trok de tentoonstelling *Oog in oog met Rubens & Van Dyck* bijna 35.000 bezoekers. *De Geseling* en *De Kruisdraging* kun je vanaf 11 juli tot oktober bewonderen in het Noordbrabants Museum in 's-Hertogenbosch, samen met de dertien andere kunstwerken van de Vlaamse topstukkenreeks de *15 Mysteriën van de Rozenkrans*. De plaats van de twee meesterwerken in de klimaatkasten wordt in 2026 ingenomen door twee prachtige schilderijen in bruikleen van de Phoebus Foundation.

In de kast links (aan de noordzijde) vind je *Maria met Kind en de heilige Dominicus*, een olieverfschilderij op doek uit 1656 van Erasmus II Quellinus, met als tegenhanger een levensgrote *heilige Hiëronymus* van Abraham Janssens uit het eerste decennium van de 17de eeuw in de andere kast. In een artikel in deze editie van *Paullus* vertelt Caroline je meer over deze schitterende werken.

Voor de eerste keer in vierhonderd jaar nemen de Sint-Paulusvrienden je mee op de trappen die naar het hoogaltaar leiden. We zetten dit jaar de oudste grafmonumenten in de kijker die het altaar flankeren. Vooraan, westelijk, staan de monumenten voor bisschop Michael Ophovius o.p. en het markgravenechtpaar Van Varick-Damant. Aan dezelfde noordzijde – de *evangeliekant* – als het monument van Ophovius staat dat voor bisschop Capello o.p. en zijn ouders.

De vier afgebeelde personen - en Maria - op de monumenten staan symbool voor de religieuze en wereldlijke macht in Brabant in de eerste helft van de 17de eeuw en we kunnen je er ter plaatse heel wat over vertellen. Als bonusartikel in deze extra editie van *Paullus*

lees je het vierde deel van de reeks artikelen over het grafmonument van markgraaf van Varick en zijn gade Anna Damant. *Love hangs in the air*, het is volop lente!

Ophovius

Michael Ophovius o.p. was bisschop van 's-Hertogenbosch in een turbulente periode. We zijn ontzettend blij dat het bisdom van die stad ons een staatsieportret van de bisschop tijdelijk in bruikleen heeft gegeven. Het is een olieverfschilderij dat de traphal van het bisschoppelijk huis siert en dat je nu uitzonderlijk kunt bekijken in onze kerk. We hebben het naast zijn grafmonument geplaatst. Verder in deze speciale editie kom je te weten wat we over de kunstgeschiedenis van het schilderij – mogelijk een eigentijdse kopie naar een verloren gegaan origineel van P.P. Rubens - hebben ontdekt.

Je hebt je ongetwijfeld omgedraaid wanneer je bovenaan de trappen staat en zo het enorme witte doek ontdekt aan de westzijde van het hoogkoor, de scheiding tussen de werfzone van het kerschip en deze plek voor religie en bezoek. De gewelven zijn 24 meter hoog, zodat de foto op ware grootte van het voormalige altaarschilderij van de Sint-Pauluskerk bijna klein oogt. Het werk van P.P. Rubens, *de Toorn van Christus*, hangt al meer dan tweehonderd jaar in het *Musée des Beaux-Arts* van Lyon. Op 3 augustus 1794 werd het uit de Sint-Pauluskerk ontvreemd op instructie van het Franse revolutionaire bestuur. In 2026 herenigen we het monumentale schilderij – zij het op foto – met het hoogkoor van de kerk, oog in oog met het altaar waarin het ooit schitterde.

Crypte

Wanneer je de trappen van het hoogaltaar weer afdaald, vind je aan de linkerkant, de zuidzijde, een deurtje onder het monument van Varick-Damant, bekroond met een tekst die aan de markgraaf en zijn echtgenote herinnert. Dat deurtje leidt naar de crypte, die je in 2026 permanent kunt bezoeken tijdens de openingsuren en waar een Sint-Paulusvriend klaarstaat om je over de geschiedenis en de graven te vertellen. Elke dag om 15u neemt een Sint-Paulusvriend maximum 8 bezoekers mee naar de archeologische site, die achteraan de crypte naar het middeleeuwse klooster leidt. Je kunt je plekje op voorhand reserveren.

Als je genoeg hebt van onze onderwereld dan is het tijd om de schatkamer te verkennen. We hebben er de interieurschilderijen van de Sint-Pauluskerk verzameld die we in de loop der eeuwen verworven hebben en er hangt ook het interieurgezicht dat een gulle West-Vlaming verleden jaar gekocht heeft en in 2026 aan ons in bruikleen geeft.

Over dit tot hiertoe onbekende werk van Johann Peter Neef (1753 - 1796) vind je verder in deze editie een beschrijving. Het is uniek omdat het een mooi beeld geeft van onze kerk zoals ze eruit zag net voor de Franse Revolutie, met alle schilderijen aan het doksaal en de zuidelijke wand op hun oorspronkelijke plek.

De Vos in restauratie

Je wilt ongetwijfeld kijken naar het schilderij van Cornelis De Vos, ons derde al, dat de Sint-Pauluskerk vorig jaar ten geschenke heeft gekregen van de intussen ontwijde Sint-Martinuskerk in Burcht. Het meesterwerk staat tijdens de kerkrestauratie in 't Schooltje dat grenst aan de kloostergang of pandgang. Het schilderij toont de koster van het dominicanenklooster van Soriano, die van Maria, Maria Magdalena en Catharina van Alexandrië een portret van de heilige Dominicus ontvangt dat niet door mensenhanden gemaakt is.

Tot einde juni behandelen restaurateurs Sara Dewilde, Caroline Meert en hun team het schilderij dat in zeer slechte staat verkeert. Caroline vertelt je verder in deze Paullus meer over de restauratie en de eerste nocturne van 2026 op donderdag 21 mei, wanneer je alles over dit project te weten komt. Zodra de pandgang wordt vrijgegeven kun je ook op andere dagen de restauratie van het schilderij bezoeken ²

Lees vlug verder in dit magazine over de late maar intense start van het toeristisch seizoen in de Sint-Pauluskerk. We staan met open poort en armen klaar om je hartelijk te ontvangen.

[Armand Storck](#)

² Volg onze wekelijkse gratis nieuwsbrief voor updates toegankelijkheid: <https://www.sintpaulusantwerpen.be/schrijf-je-op-onze-nieuwsbrief/>

Bidden: al staand, al leunend, al zittend

KOORGESTOELTE

‘Daarna stelde de Heer 72 anderen aan, die hij twee aan twee voor zich uit zond naar iedere stad en plaats waar hij wou heengaan’ (Lc 10,1). Het is geen toeval dat er 72 plaatsen zijn in het koorgestoelte van Sint-Paulus. Een verhaal van gebeden en sponsors.

Tijdens de eerste eeuwen van het christendom was er een grote liturgische diversiteit. Een van de factoren was het ontbreken van ruim verspreide boeken of notenschriften, de meeste mensen leerden alles uit het hoofd. Priesters en monniken gaven de gebeden mondeling aan elkaar door. Als er 's nachts of 's morgens vroeg gebeden moest worden, was het ook donker, zodat de schaarse boeken onleesbaar waren.

De kloosterlingen kwamen samen in de kerk, stonden rechtop voor de gebeden of zaten op matten. Later kwamen er stenen banken. Met Sint-Benedictus (+547), stichter van de benedictijnen, kwamen er houten banken in de kerk zonder arm- of rugleuning. De *cathedra* was voorbehouden aan de bisschop of priester.

De kloosterlingen stonden recht in het koor uit eerbied

voor God. De ouderen mochten een stok gebruiken. De stokken verdwenen in de XIde eeuw en werden vervangen door de *misericordia*, een klein houten plankje bevestigd onder het zitvlak dat omhoog kon geklapt worden. De kloosterlingen konden daarop leunen en het lange rechtop staan dus draaglijker maken, vandaar de naam (barmhartigheid)

Paus Gregorius de Grote (540-604) legde het verloop van de liturgie en de gebeden vast in het *Sacramentarium Gregorianum*. Zevenmaal daags baden de monniken het getijdengebed of officie in het koor. De dominicanen baden ook vier maal per dag het koorgebed. In het midden van het koor stonden twee stoelen, één voor de *cantor* (voorzanger) en één voor de *succetor* (opvolger, tweede zanger).

In de XII^{de} eeuw werd het koor vaak gescheiden van de rest van de kerk door een balustrade en in de XV^{de} eeuw was het gebruik van een koorgestoelte zoals we het nu kennen algemeen verspreid. Soms was er achter de laatste rij stoelen een overkapping aangebracht tegen de tocht of om de akoestiek te verbeteren.

De oudste koorstoel in onze contreien is die van de H. Lutgardis. Die koorstoel stond in de abdij van Kerniel (nu in Sint-Truiden) en is opgenomen in de topstukkenlijst van de Vlaamse Gemeenschap.

Sint-Paulus

Veel weten we niet over de bouw van het koorgestoelte in onze kerk. Door een archiefdocument waaruit blijkt dat een reeks *'biechtstoelen ende gestoelten'* in 1657-1659 aan de Sint-Pieterskerk in Turnhout werden verkocht, ging men ervan uit dat het nieuwe koorgestoelte dan al klaar was. Maar bedoelde men met 'gestoelten' het koorgestoelte? Het koor was al afgewerkt in 1632. Stel dat men onmiddellijk met het gestoelte van start was gegaan, dan lijkt dertig jaar lang voor de afwerking.

In het archief is een document te vinden, gedateerd 1638, met vermelding dat het koorgestoelte was afgewerkt maar nog niet betaald. Laten we het dus houden op 1632-1638.

Het is duidelijk dat dit project niet door één schrijver kon gedragen worden, maar dat een hele ploeg hieraan werkte. De gildeverordeningen stipuleerden dat een dergelijk werk niet mocht aangenomen worden door een beeldsnijder maar wel door een schrijver. Die nam beeldsnijders in onderaanneming, dat gebeurde wel.

Het koorgestoelte in de Sint-Pauluskerk werd aan Jan De Jupploye (1576?-1640) toevertrouwd. Hij was de schoonzoon van Ormaer I Van Ommen en de neef van Octavio Henri, beiden gerenommeerde schrijvers. Octavio Henri heeft het koorgestoelte van de abdij van Averbode met zijn beeldsnijders uitgevoerd. Hij is de enige die in de XVII^{de} eeuw in de *Liggen* van de Sint-Lucasgilde als schrijver vermeld wordt. De beelden voor ons koorgestoelte werden onder meer vervaardigd door Erasmus I en Artus I Quellinus.

Na de bouw maakte Jan De Jupploye met zijn medewerkers het gestoelte van de 'broederschap van de Soeten Naem Jesus' voor de Sint-Pauluskerk. Dat gestoelte is verdwenen. De epitaaf van de 'Soeten Naem' hangt nog wel op zijn oorspronkelijke plaats en is een meesterwerk van Artus Quellinus de Oude.

L-vorm

Het koorgestoelte werd langs de twee zijden in een L-vorm geplaatst. Vandaag bestaat het uit twee rechte stukken. De L-vorm is verdwenen. In 1833 werd de koorafsluiting met orgel en twee altaren afgebroken. Het koororgel (Zilveren Orgel) van Forceville werd verkocht aan de parochiekerk van Broechem, waar het zich nog steeds bevindt. Door de afbraak kreeg men een onbelemmerde doorkijk naar het hoofdaltaar.

Zilveren Orgel, Onze-Lieve-Vrouwkerk van Broechem

Voor de verwijderde onderdelen was heel wat interesse. De kerkfabriek organiseerde een openbare verkoop op maandag 14 juli 1834 om 9 uur op de kalkbrug naast het klooster (kruising Sint-Pietersvliet en Sint-Paulusstraat). Naast delen van het koorgestoelte werden er ook *'zeer schoone marmere beelden en marmere kolommen, een zeer groote party zerken en voetstenen, extra schoone gebeeldhoudende ornamenten, een poort, een extra schoon antependium in goud geborduurd en een groote party schilderyen'* aangeboden.

A VENDRE
 Un beau Billiard avec les accessoires et Quinquets,
 Place-Verte N° 477. [847]

Openbaere verkoopung van zeer schoone marmere Beelden en marmere Kolonnen, eene zeer groote party Zerken en Voetsteenen, extra schoone gebeeldhoudende Ornemen-ten, en eene groote party Schilderyen, te Antwerpen.

Op maendag 14 julius 1834 voormiddag ten 9 ueren te beginnen, zal er publiek verkogt worden, ter directie van P. H. CARPENTIER en G. J. DE BOEY, en door het ministerie van hunne deurwaerders, in het Predik-heren-hof, op de Kalk-brug, de volgende Ornemen-ten, voordskomende van verscheide veranderingen, de welke plaets gehad hebben in de Kerk van den heyligen Paulus te Antwerpen.

Eene groote party zwarten marmere; extra schoone marmere beelden van zeven voeten hoogte, marmere kolommen; eene zeer groote party zerken en voetsleenen, eene poort, extra schoone gebeeldhoudende ornemen-ten, biegt-stoelen en gestoeltens, alsook eenen schoonen altaer en een extra schoon antependium in goud geborduerd, een groot houten kruys, bezevens eene groote party schoone schilderyen, niet meer andere ornemen-ten te veel om te melden.

Welke ornemen-ten acht dagen voor de verkoopung zullen te zien zyn, en zullen verkogt worden op de conditien aldaer voortelezen.

NOTA

Men zal s'morgens ten 9 ueren precies beginnen met de zerken, voetsleenen, en marmere beelden, den altaer en antependium, en namiddag ten 2 ueren alle de gebeeldhoudende ornemen-ten, schilderyen, en voorders alle de andere ornemen-ten. [851]

Waar al de geveilde goederen gebleven zijn is niet bekend. In het dagboek van Lady Dunraven over haar grote reis (Grand Tour) door de Nederlanden en Duitsland noteerde ze dat haar man eind september 1835 'some beautiful carvings from the St-Paul's church Antwerp' had gekocht om hun in opbouw zijnde kasteel in Adare Manor (Ierland) te decoreren. Het kasteel is nu een luxehotel.

Originele koorstoelen uit Sint-Paulus aangevuld met ter plaatse gesculpteerde stoelen in Adare Manor

Ook een gedeelte van het koorgestoelte uit de Sint-Sulpitiuskerk in Diest werd rond 1830 verwerkt in het kasteel van Adare, onder andere als deurvleugels en voorzien van een monumentale neogotische omlijsting. Twee blokken van drie koorstoelen en zeven pilasters staan vandaag in Adare Manor, niet ver van Limerick. Er werden evenveel koorstoelen en pilasters aan toegevoegd, gesculpteerd door lokale houtsnijders. Met zes koorstoelen weg, kwam het aantal in de kerk nu op 66. In 1869 besloot de kerkfabriek om de plaatsen voor de kerkmeesters in het koor te vermeerderen in de richting van het hoogaltaar met telkens 4 traveeën. Er werden kolommen bijgemaakt (iets minder van kwaliteit) evenals stoelen. Zo waren er weer 72 plaatsen. In het rugschot van de koorstoelen zijn tweemaal twintig wapenschilden afgebeeld als een vorm van reclame voor de schenkers van een koorstoel of ter nagedachtenis van een gestorven persoon.

In een archiefdocument vragen de predikheren de stad om sponsoring van twee koorstoelen, in ruil voor twee wapenschilden in het rugschot. Voor 330 gulden, i.p.v. 360 zoals door de paters gevraagd, werd de zaak besloten. Aan de noordzijde prijkt nu het stadswapen en aan de zuidzijde het wapen van het markizaat Antwerpen. In het totaal zijn er 40 wapenschilden in de houten schotten aangebracht. Een aantal is getraceerd, maar een tiental andere wacht nog op verder onderzoek.

Walter Geluyckens

Bronnen:

Jan VAN DAMME, *Het koorgestoelte van de Antwerpse Sint-Pauluskerk*, in *Sint-Paulusinfo* nr 58.

Raymond SIRJACOBS, *Wapenschilden*, in *Sint-Paulusinfo* nr 69.

L.J. BRESSELEERS, *De rijke symboliek in het koorgestoelte van Averbode*.

Journal d'Anvers et de la Province, Erfgoedbibliotheek (microfilm).

De Antwerpse predikheren en hun archief, in *Antwerps archievenblad*, 1928, p. 55-64.

Pieter GENARD, *Verzameling graf- en gedenkschriften Antwerpse kloosters*, 1873, p. 12 e.v.

Phoebus leent topwerken aan onze kerk

ERASMUS EN ABRAHAM

Tot februari stond je 'oog in oog' met Rubens en Van Dyck in het koor van onze kerk. Vanaf mei worden ze afgelost door prachtige schilderijen van Erasmus II Quellinus en Abraham Janssens. Met dank aan Phoebus Foundation.

Erasmus II Quellinus en 'Maria met kind en Heilige Dominicus'

Als je naar het hoofdaltaar kijkt, hangt in de linkerkast, traditioneel de zijde van Maria, een werk van Erasmus II Quellinus (1607 – 1678). Dit olieverfschilderij op doek uit het midden van de 17de eeuw toont ons *Maria met Kind* die rozen geeft aan de stichter van de dominicanenorde. De Heilige Dominicus geeft ze op zijn beurt door aan een aantal vrouwen en kinderen die knielen voor de Moeder Gods. Links en rechts zien we andere geestelijke en wereldlijke figuren. Het hele tafereel speelt zich af in een paviljoen in openlucht, versierd met groen en bloemen. De overeenkomsten met onze Caravaggio (tijdelijk niet zichtbaar) in de Mariakapel zijn opmerkelijk.

Erasmus II Quellinus was zowel een leerling als een medewerker in het atelier van Rubens. In het vierde decennium van de 17de eeuw werkte hij mee aan de versieringen van het jachtpaviljoen *Torre de la Parada* in de buurt van Madrid en aan de versieringen van de praalwagens voor de *Blijde Inkomst* van kardinaal en infant Ferdinand (1609 – 1641) in Antwerpen in 1635. Na de dood van Rubens (1640) werd hij één van de belangrijkste historieschilders in de zuidelijke Nederlanden. Daarnaast was hij ook filosoof.

Erasmus II Quellinus, Maria met kind en Heilige Dominicus, olieverf op doek, 206 x 164, 1656

We komen de familie Quellinus op verschillende plekken in onze kerk tegen. Van Artus I Quellinus (1609 – 1668), beeldhouwer en de jongere broer van Erasmus II, zijn het epitaaf van de *Soete Naam* en het beeld van de Heilige Hyacinthus, één van de dominicaanse heiligen in het koor. Zijn schoonbroer en beeldhouwer Pieter I Verbruggen (1616- 1686) was nog productiever in onze kerk. De biechtstoelen en de orgelkast, nu verborgen in de werfzone, het hoofdaltaar, drie dominicaanse heiligen in het koor, zijn allemaal langs zijn handen of dat van zijn atelier gepasseerd.

Nog twee andere telgen uit de kunstenaarsfamilie hebben hun sporen nagelaten in Sint-Paulus. Artus II (1625-1700), broer van Erasmus I, creëerde het beeld van *Rosa van Lima*. Jan Erasmus Quellinus (1634-1725) maakte het schilderij *De Emmaüsgangers*.

ERASMUS QUELLINIUS 46
*Né d'Anvers lan 1607, le 19 novembre, il a été disciple de Monsr PPRubens, estant premierement devenu maitre dedans la Philosophie, il et aussy dans la Peinture devenu un maitre excellent, si bien en grand que en petit, et il se entend fort bien a la perspective, et il est un grand desseigneur et Architecte.
 Er. Quellinius delin. Pet. de tede sculp. Io. Meiffens excudit.*

Erasmus II Quellinus_Het_Gulden_Cabinet

Van Erasmus II Quellinus zelf bezitten we dus geen werken. Toch was hij geen onbekende voor de Antwerpse dominicanen. Zo is hij verantwoordelijk voor de etsen van de afbeeldingen in pater Vloers' *De Mirakelen van de Heilige Roosen-Crans*. Een inventaris uit het einde van de 18de eeuw beschrijft hoe vijf bas-reliëfs in het noordelijk transept, die eveneens de mirakelen van de Heilige Rozenkrans afbeelden, van de hand van Erasmus II zijn.

De dominicanen waren een belangrijke opdrachtgever voor Erasmus II. Zijn *Mystiek huwelijk van de Heilige Catharina van Siena* in de O.-L.-Vrouwekerk in Brugge is daar een voorbeeld van. Het was meer dan waarschijnlijk een altaarstuk voor een dominicanenkerk of -klooster.

Erasmus II, *Mystiek huwelijk van de Heilige Catharina van Siena*, O.-L.-Vrouwekerk, Brugge

Dit schilderij en de Madonna in onze tentoonstelling zijn vergelijkbaar opgebouwd: zo heb je in beide werken de centrale figuren van Christus en Maria die contact zoeken met de respectievelijke heilige. In beide gevallen worden ze omringd door ruggelinge en knielende figuren waarvan er telkens één contact zoekt met de toeschouwer. Zo zoekt op het schilderij met de heilige Catharina van Siena een hond contact met ons terwijl op het schilderij dat we tonen in onze kerk een jongetje, naast zijn moeder geknield, ons aankijkt.

Abraham Janssens en 'Heilige Hiëronymus'

Aan de zuidzijde van het koor tonen we een schilderij met de afbeelding van de Heilige Hiëronymus, een werk van Abraham Janssens dat oorspronkelijk in het kartuizerklooster in Lier hing.

Hiëronymus van Stridon (ca. 347 - 420) was schrijver, vertaler en kluisenaar in het vroege christendom, maar vooral één van de vier kerkvaders van de rooms-katholieke Kerk. Hij maakte de eerste Latijnse vertaling van de Bijbel, gebaseerd op de Hebreeuwse tekst en dat op vraag van paus Damasus I. Tijdens het Concilie van Trente werd hij bevestigd als enige gezaghebbende tekst. Daarom is Hiëronymus patroonheilige van vertalers en tolken.

In de christelijke iconografie wordt Hiëronymus vaak afgebeeld met een leeuw, verwijzend naar een Griekse monnikenlegende waarin hij die leeuw van een pijnlijke doorn in zijn poot bevrijdde. Op dit schilderij staat er ook één, rechtsonder. Hij verdwijnt wat in de achtergrond en de kerkvader bekommert zich niet om hem. Hiëronymus staat afgebeeld als een halfnaakte - weliswaar erg gespierde - grijsaard met een rode mantel rond zijn benen gedrapeerd. Met bezorgde blik en diep in gedachten verzonken. Hoewel hij nooit kardinaal was, verwijzen de rode mantel en de kardinaalshoed naar zijn belangrijke rol als secretaris en goede vriend van paus Damasus I.

Abraham Janssens, Heilige Hieronymus, olieverf op doek, 201 x 162, 1600-1604

Je zou denken dat een schilderij met dit onderwerp niet op zijn plek hangt aan deze zijde van het Heilig Sacrament. We herinneren je er echter graag aan dat op ons schilderij in het Sacramentsaltaar, 'Het Dispuut' van Rubens, vanwege de restauratie verborgen achter een houten kast, (vermoedelijk) twee keer een

Heilige Hiëronymus staat afgebeeld: als halfnaakte kluisenaar, pal in het midden, en als één van de vier kerkvaders in zijn 'kardinaal'-outfit.

In tegenstelling tot Erasmus II Quellinus hebben we van Abraham Janssens van Nuyssen (ca. 1573 – 1632) een werk in de Sint-Pauluskerk hangen: *Christus op bezoek bij Martha en Maria*, een werk dat je na de restauratie opnieuw in de pandgang kan bekijken.

Deze Antwerpenaar was een leerling van Jan Snellinck (1548 – 1638), een Mechelse kunstschilder met een sterke connectie met de familie Bruegel. Na zijn Romereizen in 1598 en 1601 legde hij zich eerst toe op profaan werk en

later op grote religieuze en mythologische werken waarin de invloed van Caravaggio duidelijk is, zoals in dit werk met de Heilige Hiëronymus.

Janssens stond er bovendien om bekend om meerdere versies van zijn werken te maken. Zo vind je van zijn hand een Heilige Hiëronymus in Boedapest, in de Sint-Niklaaskerk in Gent en in het Chrysler Museum of Art in Norfolk, Virginia (VS).

Zak vanaf zaterdag 2 mei, stipt om 14u, af naar onze kerk en kom opnieuw 'oog in oog' te staan met parels uit de barok.

Caroline De Wever

Bronnen:

- documentatie The Phoebus Foundation
- Rudi MANNAERTS, *Sint-Paulus, de Antwerpse dominicanenkerk: een openbaring*, Antwerpen, 2014.

Janssens - Boedapest

Janssens - Norfolk, Virginia

Janssens - Sint-Niklaaskerk, Gent

Grafmonumenten aan het hoofdaltaar (4)

GEARRANGEERD

Een huwelijk van telgen uit belangrijke families was geen sinecure rond 1600. De tortelduiven – en vooral hun fortuin en familie – werden op een precies afgestelde weegschaal gewikt en gewogen. Met Anna Damant en Hendrik van Varick verliep de aanloop naar de verloving op precies dezelfde manier.

We weten niet precies hoe het huwelijk tussen Anna Damant, dochter van de kanselier, en Hendrik Van Varick tot stand kwam. Het is mogelijk dat de Antwerpse ridder aanvankelijk niet als een evenwaardige potentiële partner werd beschouwd, maar toen de familie Damant Hendriks doopceel lichtte, zag het er misschien allemaal niet zo slecht uit als aanvankelijk gevreesd.

Mama Constance was een *van Berchem* en was langs moederskant geparenteerd aan de Van de Werve en de van Immerseel en papa Gozewijn - slachtoffer van de Spaanse Furie - kwam uit een Gelders geslacht van oude adel en was markgraaf en schout van Antwerpen geweest. Hendrik had de heerlijkheid Olmen van Gozewijn geërfd en was op dat moment waarschijnlijk al lid van de oorlogsraad van Brabant. Dat waren deftige papieren.

Daar stelden de Damants tegenover dat vader Nicolaas kanselier van de aartshertogen was. Hij begeleidde hen trouwens in 1599 van Spanje naar Brussel om 'hun' Nederlanden over te nemen voor de Spaanse Kroon. Hij was heer van Boonendael en Bauwel (titels die Anna Damant van haar vader erfde en later ook gedragen werden door haar man Hendrik).

Een extra troef was dat Pieter (1530 – 1609), de broer van Nicolaas Damant, de derde bisschop van Gent was. Hij wijdde zijn ambt volledig aan de contrareformatie, zij het met wisselende krachtdadigheid. Als kers op de familiale taart was er nog die andere broer van Nicolaas, Jan Damant, die tussen 1589 en 1610 amman van Antwerpen was. Jan was trouwens daarvoor al bevriend met de familie van Varick. In een lofdicht lezen we met enige Antwerpse humor dat Jan was: *T'Antwerpen hoogh gheacht / en te Brussel noch meer.*

Links Nicolaas Damant, locatie schilderij onbekend, rechts Pieter Damant, bisschop van Gent, Sint-Baafskathedraal Gent

Last but not least vertoefde Nicolaas Damant in Spanje tijdens het jaar 1598, toen Anna en Hendrik elkaar vermoedelijk leerden kennen en zich verloofden. Het is niet ondenkbaar dat ze de moeder van Anna, Barbe Brant, aan hun kant kregen en dat die Nicolaas Damant overtuigde of misschien was het huwelijk allang geregeld tussen de families.

Het waren twee voornamelijk geslachten die de krachten bundelden in Brussel en Antwerpen en zo een machtige structuur vormden in Brabant en de Spaanse Nederlanden. Barbe Brant, vrouw van Nicolaas Damant, was geen familie van de Antwerpse tak van de familie Brant, waarvan Isabella huwde met Peter Paul Rubens. Dat zou te mooi geweest zijn voor ons verhaal.

Anna Damant en Hendrik van Varick trouwden in Brussel op 20 maart 1599. Hendrik bracht als getuigen zijn neef ridder Antoon van Berchem en Jan van Straelen mee. Anna pakte het grootser aan en trommelde oom-

bisschop Pieter Damant en Jan Damant, de amman van Antwerpen, op. In hun zog volgden François Damant, ridder in de orde van het Gulden Vlies, kasteelheer van Kortrijk en Anna's neef Jean de Boot, secretaris van de staatsraad van Bourgondië. Er werd een huwelijkscontract gesloten, waarin bepaald werd dat Anna als overlevende partner 1.000 gulden per jaar zou ontvangen uit de bezittingen van haar man, terwijl Hendrik het als langstlevende moest stellen met de helft.

Markgraaf van het Land van Rijen

Papa Nicolaas Damant kwam samen met de aartshertogen Albert en Isabella aan in Brussel op 5 september 1599. Dat echtpaar was net als Anna en Hendrik eerder dat jaar gehuwd, zij het in Valencia op 18 april.

Het was geen toeval, maar wellicht door de tussenkomst van Nicolaas Damant, dat Hendrik van Varick vrij vlug erna op 22 november 1599, door de aartshertogen benoemd werd als schout van Antwerpen en markgraaf van het Land van Rijen. Hij nam hiermee de plaats in van de overleden Hendrik 'tSeraerts. Met die benoeming begon voor de familie van Varick een lange periode van bewind in de regio Antwerpen.

Wapen markgraafschap Antwerpen rond 1600

Voor we verder gaan met het leven van Anna en haar man is het interessant om de functies en bevoegdheden van de verschillende ambten in Antwerpen in het begin van de 17de eeuw te duiden. De bestuurlijke en juridische structuur in de Zuidelijke Nederlanden was een complex samenspel van lokale en centrale macht. Bij de benoeming van Hendrik tot *markgraaf* werd verwezen naar zijn juridische kennis (die hij mogelijk tijdens zijn

studies had verworven) - de functie vereiste immers een degelijke scholing.

In de 17de eeuw was de titel 'Markgraaf van het Land van Rijen' geëvolueerd van een feodale militaire en adellijke rang naar een prestigieuze ambtstitel voor de koninklijke vertegenwoordiger. Hendrik van Varick was de hoogste ambtenaar van de vorst - in de praktijk van Albert en Isabella - in het markgraafschap. Dit gebied omvatte niet alleen de stad, maar ook een groot deel van de omliggende regio (de 'vrijheid' en de dorpen in het kwartier van Antwerpen, *het land van Rijen* - waarvan de etymologische verklaring mogelijk in *Rietland* te vinden is).

De markgraaf hield toezicht op de openbare orde, de rechtspraak en de fiscale belangen van de vorst. Hij zat de Vierschaar (de rechtbank) voor wanneer het ging over zaken die buiten de stadsmuren of in de omliggende dorpen plaatsvonden. Om praktische redenen waren de functies van markgraaf en schout in Antwerpen in deze periode vaak versmolten.

De *schout* was de ambtenaar die belast was met de strafrechtelijke vervolging. Hij was de combinatie van politiecommissaris, onderzoeksrechter en openbare aanklager van die tijd. Hij spoorde misdaden op, arresteerde verdachten en eiste een straf voor de schepenbank (schepenen in de functie van rechters). Terwijl Hendrik van Varick als markgraaf en schout een verantwoordelijkheid had die verder reikte dan de stad Antwerpen, was Jan Damant tot 1610 amman van de stad. Jan was enkel bevoegd voor de stad Antwerpen, had daar ongeveer dezelfde bevoegdheid als een schout, maar stond hiërarchisch onder Hendrik van Varick. De twee mannen werkten nauw samen, omdat hun functies elkaar vaak overlaptten. De functienaam *ammen* is verwant aan de benaming *ambtman*, die we vandaag nog herkennen in de Antwerpse Ambtmanstraat.

De 114 heerlijkheden, dorpen die tot het markgraafschap *van Rijen* hoorden en dus rechtstreeks onder bevoegdheid van Hendrik van Varick vielen vanaf einde 1599, lagen verspreid in de huidige Rupelstreek, de Antwerpse zuidrand, Zandhoven, Herentals, Turnhout, Hoogstraten en Geel, plus vijf dorpen rond Lier.

In de loop van de geschiedenis vielen er soms dorpen weg of kwamen er weer bij, maar het bleef gedurende de middeleeuwen tot aan de Franse Revolutie een uitgestrekt gebied waar de markgraaf de opperschout was. Hij stond er gelukkig niet alleen voor en kon rekenen op een apparaat van lokale schouten, onderschouten, drossaards, hellebaardiërs en griffiers. Als de Antwerpse schout bijvoorbeeld als gerechtsofficier in Lier optrad, dan deed hij dat als markgraaf en niet als schout.

Girlpower

*Aen de edele godvruchtige vrouwe Anna Damant
Alsoo ick neerstigheyt gedaen heb edelvrouwe
Om desen blompot vol schoone blomme te vergaeren
Tot sticht en recreaci der ionckheyt, soo ick betrouwe,
Dat hare edelheyt dien tot Gods eer sal bewaren
In haer cabinet, om daarvan sonder spaeren
Met haer ionckfrouwen den soeten reuck t'ontvanghen
Die haer herten sal conforteren en niet beswaeren.*

In 1614 droeg Antwerps dichter Gilles De Coster (? – 1618) - *Uwen oytmoedigen dienaar* - een dichtbundel op aan Anna Damant, met de titel *Den blompot der gheestelycker liedekens (ghedicht ende gebrocht int licht door Gilles De Coster)*. Gedicht en gebracht in het licht, Gilles was waarlijk een dichter. De kwezelachtige rijmelarij is vandaag nauwelijks te verteren, maar in en tussen de lijnen vernemen we dat Anna Damant in 1614 *vrouwe van den Heer Marckgraeff der Stadt Antwerpen* was, dat ze in haar kabinet een hofhouding van jonkvrouwen ter beschikking had en dat ze het meest gelovige en katholieke wezen was dat in 1614 in Antwerpen rondliep.

Anna Damant, grafmonument Sint-Pauluskerk, eigen foto

We kennen de geboortedatum van Anna Damant niet, maar edele vrouwen huwden in die periode meestal

tussen hun 20ste en 25ste levensjaar. Anna trouwde met Hendrik in 1599 en is om die reden waarschijnlijk geboren rond 1575. Wanneer Gilles zijn dweepbundeltje aan haar opdroeg in 1614, was Anna een *grande dame* van Antwerpen van rond de veertig jaar oud. We laten Hendrik even genieten van zijn markgraafschap en richten samen met Gilles De Coster onze blik naar de vrouw naast Hendrik, waar hij bijna alles aan te danken had.

Papa Nicolaas Damant hield het leven vol tot 1616, toen hij op 17 juli stierf in Brussel. Hij werd als voormalige kanselier van Brabant begraven in de sacramentskapel van de Sint-Goedelekathedraal in Brussel. Peter Paul Rubens maakte het epitaafschilderij boven het graf van Nicolaas. De locatie in de Sint-Goedelekerk was niet

Links grafschrift Nicolaas Damant, Sint-Goedele Brussel.

Rechts Peter Paul Rubens, De opdracht aan Sint-Pieter, Wallace Collection, London, ca. 1615

toevallig vermits de vader van Nicolaas, grootvader van Anna, Pieter Damant, daar ook werd begraven. Het schilderij toont een ongebruikelijk tafereel uit het evangelie van Johannes, wanneer Jezus aan Sint-Pieter de verantwoordelijkheid over de christenen toevertrouwt. Het werd door de kerk verkocht in 1800 en bevindt zich vandaag in de Wallace Collection in Londen.

Dochter Anna genoot haar opvoeding als oudste telg en erfgename dus in een gezin dat behoorde tot de hoogste politieke en culturele kringen van Brussel. Nicolaas was heer van Boondaale en mama Barbe Brant had de heerlijkheid Bauwel (Bouwel, deelgemeente van Grobbendonk) meegebracht. Daar komt bij dat vader Nicolaas het burggraafschap van Brussel had verworven – zeg maar: gekocht - voor 17.500 gulden van de graaf van Boussu, die zijn schulden niet meer kon betalen.

Baas in Brussel

Dat gebeurde op 6 mei 1606 in herberg *de la Couronne* in Brussel en vanaf dan mocht Nicolaas Damant zich burggraaf van Brussel noemen. Toen Nicolaas overleed in 1616 zag graaf Boussu zijn kans schoon om het burggraafschap – traditioneel een erfelijke titel – terug te claimen van de erfgenamen van Nicolaas, Anna Damant en haar man Hendrik van Varick. Het burggraafschap bevatte een kleine enclave die was vrijgesteld van accijnzen. In die enclave stond een brouwerij, *Spagnien* en die bracht jaarlijks een mooie opbrengst aan de burggraaf, wat de interesse van Boussu verklaarde.

Zegel van Hendrik van Varick als burggraaf van Brussel

Anna en Hendrik wonnen het proces voor het feodale hof van Brabant op 7 september 1619 en zo mocht Hendrik van Varick, dankzij zijn Anna, zich burggraaf van Brussel noemen. De titel bleef in het bezit van de familie van Varick tot hij werd afgeschaft op het einde van de 18de eeuw. Het burggraafschap staat dan ook prominent op het epitaaf van Hendrik onder het grafmonument in de Sint-Pauluskerk, gevolgd door de heerlijkheden Boonendael en Bauwel, die hij ook al via Anna Damant verkreeg.

Epitaaftekst Hendrik van Varick en Anna Damant, 1641, onder hun grafmonument, boven de deur naar de crypte, Sint-Pauluskerk Antwerpen, eigen foto

De titel *marcgrave d'Anvers* had hij waarschijnlijk aan haar familie te danken en staat onderaan zijn lijstje met titels. Anna moet het in een paar lijntjes onderaan de tekst stellen met het povere *sa compagne, dame des dits lieux* (zijn partner, dame van de vermelde plaatsen). Dat had eleganter gekund, Hendrik! Jouw heerlijke inbreng beperkte zich tot de heerlijkheid Olmen die je van vader Gozewijn erfde. Al het andere had je aan Anna te danken.

De markgraven van Antwerpen woonden traditioneel in en rond de Lange Nieuwstraat met haar prachtige stadspaleizen. De Markgravestraat ontleent haar naam aan het prachtige optrekje dat markgraaf van Immerseel in 1495 plantte op de hoek van de Lange Nieuwstraat. We hebben al vermeld dat papa Gozewijn van Varick met zijn gezin aan de Lange Nieuwstraat 40-44 woonde.

De ammans van Antwerpen kon je dan weer vinden in de Ammanstraat (vandaag: Ambtmanstraat), een zijstraat van de chique Keizerstraat. In deze laatste stonden de stadspaleizen van burgemeester Rockox en andere belangrijke – en rijke – Antwerpenaren. Wellicht bevond zich het huis waar Anna en Hendrik hun privéwoning hadden in die buurt. Een mogelijk adres is aan de Minderbroedersrui 11, in het huis *De witte lolie* of *'t Lelieken*. Anna en Hendrik kochten dit huis op 13 januari 1604. Na de dood van Anna Damant in 1630 en volgens haar testament stond Hendrik van Varick dat huis vervolgens af aan hun zoon Nicolaas. Het was op dat moment belast met een hypotheek van 1.000 gulden.

Die zoon van Anna en Hendrik werd in 1600 geboren. Ze noemden hem Nicolaas, naar bompia Nicolaas Damant, aan wie ze zoveel te danken hadden. Later werd dochter Margareta (ca. 1601 – ca. 1623) geboren, zij stierf ongehuwd op 23-jarige leeftijd, over haar is verder niets bekend.

Nicolaas van Varick (1600 – 1656) stapte in de voetsporen van zijn ouders en erfde alle titels. In 1628 vond papa Hendrik dat hij lang genoeg had gewerkt, hij ging stilletjes aan naar de zestig en was voor die tijd een man van rijpe leeftijd. Hij droeg de zware functie van markgraaf en schout van Antwerpen in dat jaar over aan zoon Nicolaas, die de ambten tot zijn dood bekleedde.

Nicolaas trouwde in 1623 met Anna-Maria Micault, ook telg van een oud geslacht en ze kregen vele kinderen, zodat de van Varicks tot aan de Franse Revolutie met genoeg volk waren om belangrijke posities in Brabant te bekleden. Anna-Maria bracht de heerlijkheid Huizingen mee naar de familie van Varick.

Het jaartal van de bijna erfadellijke overdracht van het markgraafschap van Hendrik aan Nicolaas heeft belang voor ons volgende onderzoek, naar het grafmonument

van Michael Ophovius. Het is van belang welke markgraaf van Varick Ophovius bezocht op 7 augustus 1631, samen met Peter Paul Rubens. Kijken jullie mee uit naar het vijfde deel van deze serie in de volgende editie van *Paullus*? In dat deel gaan we dieper in op het contrareformatorische netwerk dat de protagonisten van ons verhaal verenigde. De volledige bibliografie over de teksten vind je als bijlage aan het laatste deel van de serie.

Armand Storck

Wil je de vorige drie afleveringen van deze reeks nog eens lezen? Klik dan op de vorige edities van Paullus op onze website:

<https://www.sintpaulusantwerpen.be/publicatie-categorie/paullus/>

Grafmonument Van Varick - Damant, detail. Sint-Pauluskerk Antwerpen. Eigen foto

Bisschop in Sint-Pauluskerk

HOOG BEZOEK

Er ligt één bisschop begraven in Sint-Paulus. Het prachtige staatsieschilderij van Michael Ophovius o.p. komt in bruikleen van het bisdom 's Hertogenbosch. We plaatsen het portret naast het standbeeld van Ophovius op zijn grafmonument bovenaan de trappen van het hoogaltaar en je kunt beide in detail bekijken en vergelijken.

De dominicaan Michael Ophovius (1570 – 1637) werd in 1626 door de infante Isabella voorgedragen als bisschop van 's Hertogenbosch. Ze deed dat als compensatie voor de anderhalf jaar durende gevangenschap in Den Haag die Michael door haar toedoen onderging. We schreven er eerder al een artikel over in *Paullus*.¹

Michael Ophovius kon slechts korte tijd de bisschopsfunctie in 's Hertogenbosch uitoefenen, want in september 1629 werd de stad veroverd door prins Frederik Hendrik en verliet Ophovius na een paar weken Den Bosch voor altijd. Hij bleef zijn bisdom zo goed mogelijk van elders besturen en stierf als bisschop-in-ballingschap in Lier.

Het portret van Michael hangt doorgaans in de mooie trapzaal van het bisschoppelijk paleis aan het Paradeplein in Den Bosch. Michael zou het een gepaste plek vinden, zo dicht bij zijn geliefde Sint-Janskathedraal. Het olieverfschilderij heeft een boeiende geschiedenis achter de rug, die we proberen te reconstrueren.

In veilige handen

We weten zeker dat Van Ryckevorsel, een notoire katholieke familie uit Noord-Brabant, het portret rond 1800 schonk aan het Grootseminarie van Haaren. Dieper graven wordt moeilijk en het is slechts een gefundeerde

Portret van bisschop Michael Ophovius, 1626 – 1629, in bruikleen van bisdom Den Bosch, anoniem, olieverf op doek, 147 x 116 cm.

¹ [eerste deel](#) en [tweede deel](#)

veronderstelling dat het schilderij tussen 1639 en 1800 doorgegeven en bewaard werd door katholieke religieuzen en families, om het te behoeden voor vernieling. Waarschijnlijk was Van Ryckevorsel de laatste van die hoeders en durfde hij het portret tijdens het Franse antireligieuze regime niet langer bij zich houden.

In het najaar van 1639 woonde pastoor Wichmans – een goede vriend van Michael Ophovius – in Alphen (baronie Breda), waar hij in zijn huiskamer een kapel inrichtte. Wichmans verwierf in die periode een aantal schilderijen, waarbij een portret van bisschop Ophovius. Er zijn niet veel portretten van Michael als bisschop en we vermoeden daarom dat de pastoor dankzij zijn relatie met Ophovius het schilderij als eerste in bewaring heeft genomen na diens dood in 1637.

Het portret is wellicht als staatsieportret geschilderd in de periode 1626 – 1629, toen bisschop Michael in Den Bosch resideerde. Dankzij Jan van Boxtel – de vertaler van het dagboek van Ophovius – weten we dat Michael dit portret in de eerste dagen van 1631 naar zijn toenmalig ballingsoord kasteel Geldrop (bij Eindhoven) heeft laten brengen. Hij noteerde op 30 december 1630 in zijn dagboek:

“Respondi mag. Laurentio (v. Lommei) et scripsi, quod ante discessum meum compareret hic, frumentum venderet 32, 33 et ultra etc., effigiem Revmi conferret, libellosde obsidione Buscoducis secum ferret”.

In de vertaling van Jan van Boxtel: “Ik heb magister Laurentius (van Lommel) geantwoord en ik schreef dat het voor mijn vertrek hier zo was dat hij koren verkocht voor 32, 33 of meer etc. dat hij het portret van de zeereerwaarde moest meebrengen en de boekjes over het beleg van 's-Hertogenbosch”.

Ophoviuskenner Frenken schrijft over dit dagboekfragment in 1936: “Ophovius spreekt hier, naar onze meening, van zijn eigen portret, geschilderd door Rubens (thans in het Seminarie te Haaren)”.

Enter Pieter Paul Rubens

We wilden er zelf nog niet over beginnen, maar de grote naam is gevallen. Heeft Pieter Paul Rubens dit staatsieportret van zijn vriend en waarschijnlijk biechtvader Ophovius geschilderd? Volgens het *Corpus Rubenianum* – in *Portraits of known sitters* – alvast niet. Daar staat het portret vermeld als een kopie en het origineel als *presumably lost, whereabouts unknown*. Nochtans lezen we in één van de twee karige referenties

die als bron in het *Corpus* wordt vermeld: “*Levensgroot portret ca. 1650, volgens overlevering door P.P. Rubens*”. De schilder was in 1650 al tien jaar dood, dus er is enige frictie tussen de twee delen van deze korte zin. Ik vind het woord *overlevering* essentieel, omdat het schilderij gedurende eeuwen is overgeleverd aan de volgende bewaarnemer en het aannemelijk is dat ook de naam van de (ware) schilder het portret heeft gevolgd.

Bijkomende argumenten ondersteunen de mogelijkheid dat Peter Paul de auteur is van dit ‘officiële’ portret van zijn vriend Michael. Rubens was de *huisschilder* van Ophovius en dat is niet oneerbiedig bedoeld. Zowel professioneel – de vier werken van de meester voor de Sint-Pauluskerk – als privé voel je de aanhoudende innige band tussen beide vrienden. Ga tijdens je bezoek aan de Sint-Pauluskerk in de torenhal eens kijken naar de mooie kopie van het portret van Ophovius, waarvan het origineel door Rubens (ca. 1617) in het Mauritshuis in Den Haag hangt.

Vergelijk het met de foto van de tekening in gewassen roetinkt in de grafkapel onder het monument voor Ophovius, waarvan het Louvre het origineel (1630 – 1635) van de hand van Rubens bezit. Stel vast hoe de ouder wordende meester op perfecte wijze hetzelfde lichamelijke proces in het gelaat van zijn vriend weergeeft. Het portret van het bisdom Den Bosch (1626 – 1629) is ontstaan in de tussenliggende periode.

Als we het portret van Den Bosch vergelijken met de tekening uit het Louvre dan zien we ook enkele opmerkelijke verschillen. Op het bisschopsportret is Michael in het bezit van een matig geprononceerde haakneus en het gelaat is smaller en langer dan op de tekening, waar de kop robuuster en meer gedrongen lijkt.

Links gelaat Ophovius op staatsieportret bisdom Den Bosch (1626 – 1629), rechts tekening (1630 – 1635) P.P. Rubens, Louvre. Bemerkt de duidelijke veroudering na de gebeurtenissen in Den Bosch 1629.

Het is opmerkelijk dat Michael Ophovius het portret wellicht in januari 1631 bij zich in kasteel Geldrop had en dat Peter Paul Rubens hem volgens een ander dagboekfragment bezocht op 16 maart 1631. Heeft Rubens tijdens dat bezoek de tekening gemaakt die nu in het Louvre hangt? Heeft hij de tekening gebruikt als modello voor het ontwerp van het beeld op het grafmonument van Ophovius? We hopen hier tijdens ons onderzoek naar het grafmonument meer duidelijkheid over te vinden.

We kunnen nog een werk van Peter Paul opnemen in onze vergelijking. Dat portret van Ophovius – halve buste – bevindt zich in de *Colección Banco Urquijo* in Madrid. Volgens de *Colección* is het een portret door Rubens uit 1635, volgens het *Corpus Rubenianum* een kopie. Als je het vergelijkt met het staatsieportret van het bisdom Den Bosch dan zie je dat de datering van de *Colección* betwistbaar is. Het zijn beide portretten van Michael Ophovius in dezelfde periode van zijn leven, toen hij residerend bisschop van 's Hertogenbosch was. Welk van de twee werken is het origineel, welk de kopie – of zijn ze beide kopieën naar de hand van de meester?

Links gelaat Ophovius op staatsieportret bisdom Den Bosch (1626 – 1629), rechts in Colección Banco Urquijo Madrid (1635).

Bisschop in functie

We hebben het staatsieportret van Michael Ophovius grondig bekeken. Ongeacht de auteur van het werk heeft hij of zij een perfecte afbeelding geborsteld van een predikbroeder, een dominicaan, als bisschop.

Monseigneur Ophovius zit wat naar rechts gedraaid op een lichtbruine houten stoel. De zichtbare opstaande stijl van de stoel wordt bekroond door een engelenkopje. De forse Michael verbergt de andere stijl van de stoel, wellicht versierd met een gelijkaardig kopje. De

Schilderij bisdom Den Bosch 1626 – 1629, detail

bisschoppelijke derrière wordt zacht ondersteund door een paars kussen dat op een leren zitting met vergulde nagels ligt. Het kussen is versierd met gouddraad en je kunt de bijpassende kwast aan de linkerkant over de stoelrand zien hangen.

We herkennen de gelaatstreken van Ophovius, met de diepliggende ogen en de mond die in de loop van de jaren een bezorgde trek heeft gekregen. De gesoigneerde baard en snor zijn een constante in de afbeeldingen van de oudere Michael – tijdens zijn residentiële periode als bisschop was hij een late vijftiger. Zijn grijze haar komt piepen onder een paars mutsje met een stompe punt. Zo'n muts heet in het Latijn een *pileolus*. De paus draagt een wit exemplaar, kardinalen een rood en bisschoppen een paars. Linksboven op het schilderij hangt de bisschopshoed van Michael als achtergrond voor het engelenkopje op de stoel.

Bisschop Michael is een pater dominicaan en dat merk je aan zijn kledij op het schilderij. Je ziet het lange witte habijt en een wit scapulier. Zijn rustende rechterarm wordt bedekt door een stukje van zijn onderkleed met een manchet. Boven dat alles draagt hij de zwarte openhangende mantel van zijn orde met – wellicht tegen de koude, hij zit op een terras – een korte schoudermantel, een *mozetta*. Dat laatste kledingstuk duidt dan weer op Michaels bisschoppelijke status, hoewel het op het schilderij eerder zwart dan paars lijkt.

De rechterarm van Michael rust op de stoelleuning en aan de hand zien we de bisschopsring aan de wijsvinger.

De ring bevat een edelsteen, wellicht is het een robijn. De bloedrode kleur verwijst naar het bloed van Christus en is tegelijk de signatuurkleur van de Heilige Geest. Een ring aan een wijsvinger lijkt voor ons opvallend, maar kwam in die tijd vaak voor. Er is een praktisch voordeel aan verbonden voor een bisschop die vaak de eucharistieviering voegaat: bij het verkruimelen van de hostie vallen er geen stukjes tussen ring en ringvinger. Bij het zegenen is de bisschopsring aan de wijsvinger ook meer zichtbaar voor de gelovigen dan aan de ringvinger. We plaatsen dit schilderij naast het grafmonument met het stenen beeld van Ophovius zodat bezoekers de gelijkens kunnen zien. Let op de ring aan de wijsvinger van de rechterhand van het beeld: het is de

Links rechterhand Ophovius met bisschopsring aan wijsvinger, grafmonument Sint-Pauluskerk ca. 1635, rechts zelfde hand, zelfde ring aan zelfde vinger op portret bisdom Den Bosch, 1626 - 1629.

bisschopsring aan dezelfde vinger als op het portret.

De linkerhand van Ophovius ligt op een opengeslagen boek, waarschijnlijk een Bijbel, je ziet de kolommen op de pagina's. Het boek zit in een leren kaft met twee vergulde sluitingen. Onder de duim van Michael vermoed je een bladwijzer met een rode tekening - misschien met bloemen. Het boek ligt op een tafel met een geborduurd tafellaken, net zoals het kruisbeeld dat er naast staat.

Het is een houten kruis met een vergulde Christusfiguur, met aan de voet een vergulde schedel. Je kent wellicht ons grote kruisbeeld in de calvarietuin op de berg Golgotha. Daar vind je aan de voet eveneens een schedel (met skelet) die net zoals op het schilderij verwijst naar Adam - ooit begraven op die berg en gewekt tijdens de aardbeving toen Christus stierf.

De bisschop zit op een half open terras waarvan het dak wordt geschraagd door een flinke zuil. Aan de linkerkant

van de zuil, achter Ophovius, zie je een rood doek als achtergrond, dat doet denken aan de rode doeken die Michelangelo Merisi da Caravaggio (1571 - 1610) als decorstuk plaatste achter de *Rozenkransmadonna* en *De dood van de Maagd*.

Het terras lijkt gebouwd op een verdieping en biedt een ruime kijk op het landschap en de bewolkte lucht, waarin vogels zweven. Op de achtergrond zien we een bos en de aanzet tot een heuvel. Het kruisbeeld op de tafel maakt dankbaar gebruik van het contrast met de achtergrond.

Schilderij bisdom Den Bosch 1626 - 1629, detail

Het terras is afgesloten door een balustrade met in het centrum een cartouche met het wapen in vier kwartieren van Michael Ophovius: linksboven en rechtsonder dat van het bisdom Den Bosch, de twee andere het persoonlijke *luce et fructu* embleem van Ophovius - met licht en vrucht - dat we ook vinden op verschillende plekken in de Sint-Pauluskerk. De bisschopshoed boven het wapen geeft de status van de drager aan. Het wapenschild wordt op het schilderij half verborgen door de voet van het kruisbeeld op de tafel. Daarom ligt Adams schedel vlakbij het bisschopswapen van Ophovius, als symbolische vergankelijkheid van elk wereldlijk ambt.

Schilderij bisdom Den Bosch 1626 – 1629, detail

Michael Ophovius was een predikbroeder in hart en nieren. Om dat duidelijk te maken vinden we op het schilderij meerdere dominicaanse kruisen. Op de schoot van Michael rust een dominicaans *leliekruis*, zo genoemd naar de vier uiteinden. Kijk maar eens helemaal naar boven in de Sint-Pauluskerk, op de top van het hoogaltaar – vlakbij de graf tombe en het portret – staat ook een groot *leliekruis*.

Ook op de rand van het tafellaken zijn verschillende dominicaanse kruisen met goud geborduurd, maar die hebben een andere vorm, het zijn zogenaamde *gegeerde* achtpuntige kruisen. Die kruisen vertonen gelijkenis met het Maltezer kruis, maar er is geen connectie. De compacte vorm maakte het mogelijk om de *gegeerde* kruisen te reproduceren op het wapen van de orde.

Vanaf zaterdag 2 mei nemen de Sint-Paulusvrienden je voor de eerste keer in vierhonderd jaar elke dag mee op ontdekking naar de vier grafmonumenten naast het hoogaltaar van de kerk. Het wordt een unieke kans om het portret van Michael Ophovius verenigd te zien met zijn beeld op het grafmonument. Mis ze niet.

Je zult tot 2029 nog uitgebreid over Michael geïnformeerd worden – en niet alleen door ons – want dan herdenkt de stad 's Hertogenbosch en omgeving de

Voorbeelden van kruisen van de dominicanenorde op het portret van Ophovius van het bisdom

gebeurtenissen die vierhonderd jaar geleden plaatsvonden.

Wij danken van harte monseigneur de Korte en vicaris-generaal Lamers van het bisdom 's Hertogenbosch voor hun vriendelijke medewerking om dit bruikleen mogelijk te maken. Ook veel dank aan pastoor Goris van de priester raad van het bisdom, die het kennismakingsgesprek gastvrij opwaardeerde met [Bossche Bollen](#). Eén van de vele redenen om van het warme Brabantse 's Hertogenbosch te houden.

Armand Storck

Bronnen

Corpus Rubenianum Ludwig Burchard, *Portraits of known sitters*, blz. 142, item 127: Michael Ophovius.

Franken E., Klomp B., Minjon S., *Kasteel Geldrop, een edel verleden*, Utrecht, 2016

Frenken, A.M., *De Bossche Bisschop Michaël Ophovius O.P. 1570-1637*, in Bossche Bijdragen XIV, 1936.

Hoppenbrouwers, F.J.M., *Augustinus Wichmans, zielenherder te Tilburg in crisistijd [29 november 1632-11 januari 1643]*, in Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur, jaargang 14, nr. 1, Tilburg, 1996.

Klaver, J.P., *Het Groot-Seminarie*, verhaal in Brabants Historisch Informatiecentrum, 's Hertogenbosch, 2024

<https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/het-groot-seminarie>

Koldeweij, J., e.a., *In Buscoducis 1450-1629. Kunst uit de Bourgondische tijd te 's-Hertogenbosch*, tentoonstellingscatalogus Noordbrabants museum, 's Gravenhage, 1990.

Louvre, site des collections, *Portrait du Révérend Père Michiel Ophovius, confesseur de Rubens*,

<https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl020014596>.

Tax C.J.H.M., Tax-Koolen A.C.M., *Zeven Bossche bisschoppen, portretten in de Historisch-topografische atlas van het Stadsarchief 's-Hertogenbosch*, 's Hertogenbosch, 1993.

Van Boxtel J., Lijdsman J., *Michaël Ophovius, bisschop van 's Hertogenbosch, dagboek over het beleg en de inname van de stad in 1629*, 's Hertogenbosch, 2024.

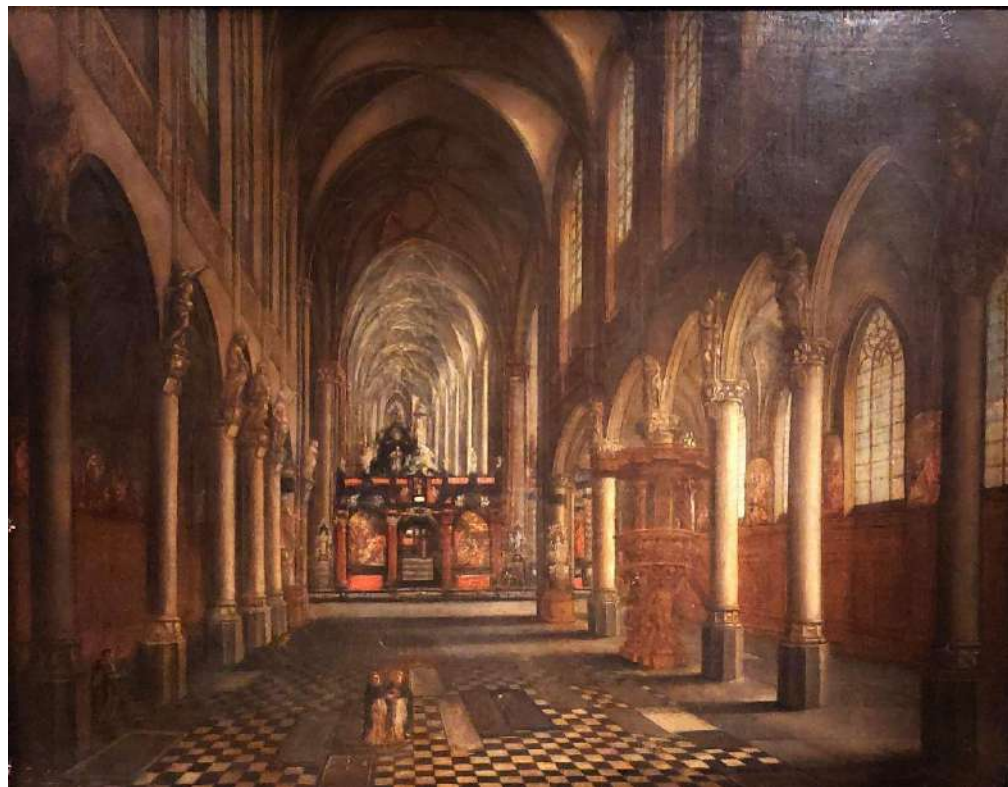
Sint-Paulus net voor de Franse Revolutie

COMPLEET INTERIEUR

Een West-Vlaams liefhebber van kerkelijke kunst heeft in 2025 een tot dusver onbekend interieurgezicht van Sint-Paulus verworven. Dit jaar geeft hij het werk van Johann Peter Neef (1753–1796) in bruikleen aan onze kerk en kun je het olieverfschilderij bewonderen in onze schatkamer, samen met de interieurs van Sint-Paulus die we zelf bezitten.

We kwamen voor het eerst in contact met het schilderij in augustus 2025 toen de eigenaar het pas gekocht had en ons uitnodigde om een kijkje te komen nemen. De kunstliefhebber wenst onbekend te blijven en dat is best begrijpelijk omdat we zijn grote woonkamer zonder overdrijven als een museum mogen bestempelen.

Het interieurgezicht van de Sint-Pauluskerk van Johann Peter Neef dateert van circa 1785. Het is een klein olieverfschilderij van 71 centimeter lang en 56 hoog en het bevat een schat aan informatie over het kerschip en het doksaal, net voor de Franse Revolutie het binnenzicht zou wijzigen. Het schilderij van Neef is geen meesterwerk, maar zijn accurate observatie laat ons toe om de locatie van kunstwerken te toetsen aan een inventaris uit dezelfde prerevolutionaire periode.

Johann Peter Neef, interieurgezicht Sint-Pauluskerk, ca. 1785

De andere interieurs van de Sint-Pauluskerk die we dit jaar tentoonstellen in de schatkamer dateren uit de 19de eeuw, toen voornamelijk Britse en Franse schilders Antwerpen aandeden tijdens hun *grand tours*. De romantiek en het verlangen naar de puurheid van de gotiek inspireerde de kunstenaars om tijdens hun studiereis kathedralen, kerken en historische gebouwen in Europa te schetsen en te schilderen. Kunstschilders zoals Johann Peter Neef waren in de late 18de eeuw de voorlopers, voor wie de kunst nog de overhand had op het plezier van de reis.

‘Verdienstelijk’

Neef werd geboren in Frankfurt am Main in augustus 1753 en stierf in april 1796. In een Duitse biografie lezen we: *Er hatte sich mit zweifelhaftem Erfolge der Malerei gewidmet* – hij heeft zich met twijfelachtig gevolg aan de schilderkunst gewijd. Dat is minder negatief dan het klinkt, want dezelfde biograaf noemt Neef tegelijk een verdienstelijk tekenaar. We weten dat hij gehuwd was met Anna Dorothea Schipelius en dat ze in 1781 dochter Maria Margaretha op de wereld zetten.

Op 28 juli 1780 plaatste Neef een advertentie in een Frankfurter krant waarmee hij aan gegadigden zijn tekenkunst aanbeval en zo kennen we ook zijn toenmalige adres: *Der hiesigen Burger und Kunstmahler, Johann Peter Neef, will sich rekommandieren in Zeichnen, etc., Großen Bodenheimergaß, gegen der Hoffnung, über no. 135.*

Je vindt een niet-geïdentificeerd kerkinterieur van zijn hand in het Statens Museum in Kopenhagen en behoorlijk wat interieurs die de laatste decennia geveild en in particulier bezit zijn. Johann Peter Neef was minstens een keer op werkbezoek in Antwerpen en er worden ook enkele schilderijen van onze kathedraal aan hem toegeschreven.

Zijn interieurgezicht in onze schatkamer is zonder twijfel dat van de Sint-Pauluskerk. Aan de linkerkant – de noordelijke muur van Sint-Paulus, zien we een aantal schilderijen van de reeks van *15 Mysteriën*, waarvan

David Teniers *Jezus in de Hof van Olijven* (ca. 1617) het meest opvalt.

De volledige voorgrond wordt ingenomen door een lege kerkvloer – geen stoelen, we zijn nog in de 18de eeuw – met duidelijk zichtbare grafstenen en twee dominicanen. Een derde mysterieuze figuur – het lijkt een vrouw – kijkt tussen twee zuilen links naar de broeders.

Voor ons onderzoek is het detail van het doksaal met de altaren zeer interessant. Het interieur van Neef is een van de weinige waarop dat doksaal (Pieter Verbruggen, ca. 1655) van de Sint-Pauluskerk wordt afgebeeld.

Doksaal

De schilderijen aan de twee altaren van het doksaal geven ons een goede indicatie over de periode waarin Neef dit schilderij maakte. In het Dominicusaltaar links (noordelijk) herkennen we *Onze-Lieve-Vrouw verschijnt aan de heilige Dominicus (Het kleine visioen)* en aan het H. Kruisaltaar rechts (zuidelijk) een *Piëta*. Beide werken zijn van de hand van Gaspar De Crayer en bevinden zich nog steeds in Sint-Paulus. De *Piëta* hangt zelfs nog in hetzelfde H. Kruisaltaar, dat sinds de afbraak van het doksaal (1833) in de zuidelijke dwarsbeuk staat.

Tot ca. 1775 hing *De Kruisdraging* van Antoon Van Dyck in dat H. Kruisaltaar en toen werd het opnieuw aan de noordelijke muur tussen de 15 mysteriën gehangen, waar het thuishoort. De piëta van De Crayer kwam pas dan in het altaar en de aanwezigheid geeft een vork van de periode wanneer Neef zijn interieur schilderde, tussen ca. 1775 en 1794, het jaar dat het uitzicht van de Sint-Paulus door de uitwassen van de Franse Revolutie grondig verstoord werd. Vermoedelijk werd ook *Het kleine visioen* van De Crayer in die tijd in het Dominicusaltaar geplaatst en werd de *Dominicus in Soriano* die er hing, verplaatst naar de zuidelijke muur. We komen daar zo meteen op terug.

Boven de poort van het doksaal hangt nog een andere afbeelding van *Dominicus van Soriano* (anoniem, ca. 1625), die we vandaag terugvinden in de zuidelijke dwarsbeuk. Boven het doksaal zien we vier treurengelen en een Chronos, die een groot kruisbeeld met Christus flankeerden. Dat laatste hebben we een paar jaar geleden teruggevonden in de traphal van het Instituut Van Celst en de engeltjes staan nu rond het vieringaltaar geschaard als we niet in restauratie zijn. In de verte staat Paulus met zijn zwaard hoog boven het hoogaltaar.

Kenners van de Sint-Pauluskerk wijzen van links naar rechts moeiteloos de beelden van *Rosa van Lima* (Artus II Quellinus, ca. 1670), *De gegeselde Christus* (Cornelius Struyf, ca. 1740), de beeldengroep van de Heilige Familie (Artus I Quellinus, 1644) en de barokke preekstoel met de dragende beelden van Pieter Verbruggen (17de eeuw) aan. Ze merken ook de twaalf apostelbeelden op de zuilen onmiddellijk op.

Nu zwaaien we onze blik helemaal naar rechts, naar de zuidelijke zijbeuk, want daar vinden we op het schilderij van Neef vier schilderijen tussen de vensters, die we kunnen vergelijken met een inventaris van onze kerk van voor 1770. De inventaris bestaat uit een plattegrond van de kerk waarop de kunstwerken zijn genummerd. Het bijbehorende register geeft per nummer de titel en de toen veronderstelde auteur van het item. Op de foto zie je links het fragment van de plattegrond en de verklaring van de corresponderende nummers 55 tot 58 voor de vier schilderijen die in 1770 aan de zuidelijke muur hingen.

FELIXARCHIEF, Beschryvinghe van de cloosters, kercken, autaeren, etc. in de Stadt van Antwerpen, PK-0197

Nummers 55 en 56 zijn de *Piëta* en *Het kleine visioen van de Heilige Dominicus*, de werken van De Crayer – niet Boeyermans zoals het foutief in de inventaris staat – die we op het schilderij van Neef respectievelijk in het H. Kruis en H. Dominicusaltaar vinden. Waarschijnlijk

hebben de predikbroeders na 1770 nummer 56 van de muur genomen en van plaats gewisseld met het schilderij *Dominicus in Soriano* (anoniem) dat voorheen in het Dominicusaltaar hing. We kunnen dat vaststellen op het schilderij van Neef waar we op de plek van nr. 56 een *Dominicus in Soriano* zien.

We zijn blij dat we dit schilderij van Neef mogen tonen in 2026 tijdens de tentoonstelling van interieurschilderijen van de Sint-Pauluskerk in onze schatkamer. Het is uniek omdat het ons een correct tijdsbeeld schenkt, een momentopname van de kerk voordat de wereld een paar jaar later veranderde. Mis de tentoonstelling niet, ze is zeker de moeite waard.

Armand Storck

Bronnen en bibliografie

FELIXARCHIEF, *Beschryvinghe van de cloosters, kercken, autieren, etc. in de Stadt van Antwerpen*, PK-0197

GWINNER, Friedrich, *Kunst und Künstler in Frankfurt am Main etc.*, Frankfurt am Main, 1867

Leben in Frankfurt am Main: Auszüge der Frag- und Anzeigungs-Nachrichten, Frankfurt am Main, 1780 – 1781

ZOETE AVONDEN

Onze nocturnes vorig jaar waren een succes. We breien er dus een tweede reeks aan. De formule blijft dezelfde: vier donderdagavonden met een mix van muziek en kunst.

Op donderdag 21 mei bijten Caroline Meert en Sara Dewilde de spits van de nieuwe reeks af. In [PaulLus Vasten](#) las je hoe beide restaurateurs onze derde Cornelis De Vos volledig strippen: lijmresten verwijderen met scalpels en ‘testen, testen en nog eens testen’ welke producten de hardnekkige overschilderingen potentieel verwijderen. De opbouwfase is ondertussen begonnen en binnenkort zien we een schitterend ‘nieuw’ schilderij verschijnen. Genoeg voer voor een boeiende lezing met aansluitend een bezoek aan het ‘restauratieatelier’ in ‘t Schooltje, dat je bovendien kan bezoeken wanneer de pandgang opnieuw toegankelijk wordt.¹ Derestaurateurs zijn niet altijd aanwezig, het schilderij wel.

Het muzikale luik is in handen van sopraan Sarah Van Mol en titularis-organist Bart Rodyns op klavecimbel. Sarah, onder meer lid van het Vlaams Radiokoor, studeerde met Bart piano en orgel aan de kunsthumaniora te Antwerpen maar ontdekte al snel haar prachtige stem. Samen zorgen ze voor een gevarieerd programma door de klassieke muziekgeschiedenis.

Scan deze code voor tickets

¹ Volg onze wekelijkse gratis nieuwsbrief voor updates toegankelijkheid: <https://www.sintpaulusantwerpen.be/schrijf-je-op-onze-nieuwsbrief/>

Gevarieerd aanbod

Vorig jaar programmeerden we onze nocturnes in het kader van de tentoonstelling 'Oog in oog met Rubens en Van Dyck'. De klimaatkasten van die tentoonstelling bevatten nu twee nieuwe werken. Hierover meer in deze speciale editie van PaulLus.

Dit jaar komen uiteenlopende onderwerpen aan bod: restauratie, sterrenkunde, museologie en heraldiek. Voor elk wat wils. We stellen voordien-zelden-te-bezoeken ruimtes open zoals de crypte en zetten bekende kunstwerken in een ander licht of net minder bekende kunstwerken een eerste keer in de 'spotlights'.

Voor de muzikale omkadering gaan we voor het vertrouwde gezelschap rond onze titularis-organist Bart Rodyns. Het groot orgel zal in de loop van de volgende maanden ingepakt worden. Bart brengt daarom zijn klavecimbel mee. Na de prachtige stem van Sarah Van Mol, passeren de viool met Eliot Lawson en de baroktrombone van Wim Becu de revue.

Programma

21.05.2026 - *'De meester ontsluit'*. Ontmoet de restaurateurs van onze derde Cornelis De Vos, luister en kijk. Nieuwe onthullingen! Muziek door sopraan Sarah Van Mol en klavecijnist Bart Rodyns.

18.06.2026 - *'Hallo, is er nog iemand?'* - Roger Van der Linden gaat op zoek naar de hemel, Bart Rodyns volgt hem op klavecimbel.

17.09.2026 - *'Dat gaat naar Den Bosch toe'* - 15 Mysteriën van Sint-Paulus in 's Hertogenbosch door curator Floris Van Alebeek. Violist Eliot Lawson wordt vakkundig begeleid door Bart Rodyns.

22.10.2026 - *'Heb je me gezien?'* - Luc Duerloo over de sponsors van het hoogkoor en hun wapenschilden. Wim Becu blaast hun lof op de trombone, Bart Rodyns begeleidt hem.

Praktisch.

19u00: deuren, ingang op de hoek Veemarkt / Zwartzustersstraat

19u30: lezing & concert

22u00: einde van de nocturne

Tickets

Eén prijs voor de hele avond: 15 euro (museumpas 12,5 euro, jongeren (-26) 10 euro. Tickets bestellen kan via de QR-code of [deze link van Eventsquare](#). Print je ticket of zet het op je smartphone. De avond zelf kan je tegen dezelfde prijs nog een kaartje kopen. Kom op tijd (deuren dicht om 19u30)! Nog vragen: info@sintpaulusantwerpen.be

Caroline De Wever

Week van de Belgische Musea/Museumstuk van het jaar

Van 17 mei tot en met 24 mei organiseert Museumpas opnieuw de 'Week van de Belgische Musea'. De Belgische musea zetten dan hun deuren nog net iets wijder open voor exclusieve rondleidingen, nocturnes (!), workshops, concerten, noem maar op.

De verkiezing van 'Museumstuk van het Jaar' is er dit jaar weer bij. Vorig jaar kozen we voor 'De Geseling' van Rubens. Dit jaar gaan we resoluut voor *De Maagd Maria overhandigt in het bijzijn van Catharina van Alexandrië en Maria Magdalena een in de hemel vervaardigd schilderij van Dominicus aan de kerkbewaarder van Soriano*, de officiële titel van onze derde Cornelis De Vos in 't Schooltje. Stem tot en met 24 mei om 12u massaal [op dit fantastische project](#). Je kunt de vrijwilligersgroep, de Sint-Paulusvrienden, steunen. Ze sponsort de restauratie samen met het fonds Baillet-Latour. Elk bedrag is welkom op BE45 2200 9085 5589 van Sint-Paulusvrienden vzw, met de vermelding 'restauratie Dominicus van Soriano'.

Caroline Meert (l) en Sara Dewilde (rechts achteraan) samen met twee andere medewerkers aan de slag

Goedgekeurd door en voor kinderen

BLAUWE VLEKJES

Plan je een uitstapje met je kinderen of kleinkinderen? Kom vanaf 2 mei langs, want Museumpas noemt onze site in 2026 'goedgekeurd door kinderen'. Tijdens fase 2 van de restauratie hebben we leuke puzzels en zoektochten voor jullie kapoenen gepland.

Kinderen houden van museumuitstappen. Niet onze woorden, maar die van de kinderen zelf. MuseumPASSmusées, het grootste museumabonnement van België, duidt via het symbool van het blauwe vlekje aan welke musea geschikt zijn voor kleine bezoekers. De organisatie baseert zich op bezoekersvragenlijsten. Een recordaantal van 75 musea slaagden voor de test en mag dit jaar de titel 'goedgekeurd door en voor kinderen' dragen.

"We merken dat steeds meer gezinnen kiezen voor een museumbezoek als uitstap", zo vertelt Erika T'Jaecx, directeur van museumPASSmusées in een persbericht. "Doe-boekjes, rustplekken, speurtochten ... zo'n museumbezoek is allesbehalve saai." Om gezinnen wegwijs te maken in het museumaanbod introduceerde de organisatie in 2024 het concept, herkenbaar aan het symbool met het blauwe vlekje.

Ons museum is goedgekeurd voor en door kinderen in 2026

**MUSEUM
PASS
MUSÉES**

Kinderen in de jury

“Het was voor ons ontzettend belangrijk om niet alleen naar het aanbod van een museum te kijken, maar ook te luisteren naar de ervaring van families”, vertelt Erika T'Jaeckx. “Daarom houden we in onze beoordeling rekening met vragenlijsten van bezoekers. Wie een museumpas heeft, krijgt na een museumbezoek een korte enquête via mail. De antwoorden en scores die daar uitkomen, bepalen mee of een museum wordt goedgekeurd.”

Naast de antwoorden van bezoekers, kijkt museumPASSmusées dus ook naar het aanbod van de musea. Een belangrijk criterium is dat het museum op elk moment een kinderactiviteit aanbiedt. “Het maakt niet uit of dat in de tijdelijke expo of in de vaste collectie is”, aldus T'Jaeckx. “Zolang een bezoeker maar weet dat je op elk moment in dit museum iets leuks kan doen met kinderen.”

Van klassiek tot teddybeer

In elke Belgische provincie vind je musea met het blauwe vlekje, dus goedgekeurd door en voor kinderen. Het Speelgoedmuseum in Mechelen, Bokrijk in Genk of kindermuseum Kina behoren uiteraard tot de club, maar ook klassieke kunstmusea, zoals het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen of M Leuven dragen de titel.

Elk jaar herevalueert museumPASSmusées de vragenlijsten en het aanbod. Op het einde van 2026 wordt bepaald welke musea de titel mogen dragen. Zo blijft de informatie voor bezoekers relevant en blijven musea zich inzetten voor familieaanbod.

Kinderen kiezen Museumstuk

Misschien heb je al gestemd op onze ‘Cornelis De Vos’ als jouw museumstuk van het jaar. Ga vlug nog eens kijken naar de site van ‘Week van de Belgische Musea’ en laat je stem ook daar achter voor ons mooiste juweel uit de schatkamer, het duifje met de oudste diamanten van Antwerpen. Draag ook hier je steentje bij en laat vlug je stem tellen:

Stem op jouw **Museumstuk** van het Jaar.

Win een **citytrip** voor twee!

Doe mee en win!
www.WeekVanDeBelgischeMusea.be

6 nationale loterij ICOM LE SOIR

MUSEUM PASS MUSÉES

WEEK VAN DE BELGISCHE MUSEA

Link: <https://www.weekvandebelgischemusea.be/nl-NL/project/sint-pauluskerk-kinderjuweel-klein-duifje?tab=over-dit-werk>

Caroline De Wever

Paulus

Sint-Pauluskerk Antwerpen

Sint-Paulusstraat 22

2000 Antwerpen

T 0477 97 07 13 (secretariaat)

T 0497 23 83 60 (pastoor)

info@sintpaulusantwerpen.be

www.sintpaulusantwerpen.be

Redactieraad:

Didier Croonenberghs (pastoor), Caroline De Wever (directeur), Walter Geluyckens (voorzitter Sint-Paulusvrienden), Guido Meeussen (hoofdredacteur), Joris Reymer en Erwin Vandecauter (lay-out en grafische vormgeving), Armand Storck (coördinatie), Leo Van achter (logistiek), Bart Rodyns (muziek), Inès Ducès (hoofd muziekkapel)

Auteurs:

Caroline De Wever, Walter Geluyckens, Guido Meeussen, Armand Storck

Vormgeving

We make.

V.U.

Didier Croonenberghs en Paul Bistiaux,

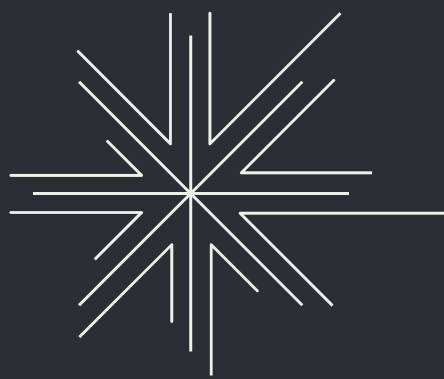
Sint-Pauluskerk

Sint-Paulusstraat 22, 2000 Antwerpen

Digitaal

www.sintpaulusantwerpen.be

redactie@sintpaulusantwerpen.be

Sint Paulus